

~~111.4080.~~

М. БІЛЯШЕВСЬКИЙ.

9

ЖАН

Наші національні скарби.

598

— 1919.4080.

*Книжка 1919
Львів
Друж. Кооператив*

Видавництво „ШЛЯХ“.

1919. 7080.

М. БІЛЯШЕВСЬКИЙ.

Наші національні скарби.

Видавництво „ШЛЯХ“.

+4773 (28c) с. 1

$\frac{3}{1.20}$

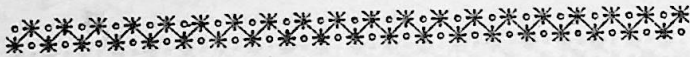
Друкарня „ДНІПРО”,
Київ, Костельна, 9. 1918 р.

Серед напруженої роботи, серед боротьби, що панує навкруги, завше думки звертаються до минулого, бо там основа, там підвалини для нового, воскресаючого з мертвих життя України. Разом з сим, як цілком нормальний висновок, набувають незвичайної вартости—вартости національної—ті матеріяльні пам'ятки, що, не зважаючи на нашу недбалість в сьому напрямі, ще якимсь чудом збереглися від давнини.

Справді, хіба се не чудо? пережила Україна часи Руїни, пережила довгий, довгий час царизму з його твердо, з самого моменту прилучення, проваженою політикою винищування усього національного, з його умисним затримуванням розвитку; дійшла, дякуючи отсій системі до значного пониження культури—і все-ж таки, не зважаючи на усе се, як в більших її центрах, так і по різних закутках заховалося ще чимало пам'яток історичних, особливо мистецьких, що лишилися від тієї доби, коли свідомість української нації не була так пригнічена, десть далеко, далеко захована.

Періоди волі були короткі, були неспокійні, для чисто культурної роботи залишалось дуже мало часу, головна частина національної енергії йшла на боротьбу за незалежність, а проте, як я зауважив, багацько пам'яток з різних відділів мистецтва—будівництва, малярства, художніх про-

мислів—дійшло до нас. Остільки могутньою була продуктивність національного духа, так широко вона розливалася по усіх просторах життя, не обминаючи ні одної з його сторін—і усе се дякуючи тільки тому, що в народню душу вливалось свіже повітре волі, яке викликало стихійну творчість в необмежній сфері виявлення свого національного „я“.

Що-ж зроблено за для того, що б зберегти отсі наслідки народньої творчості? Зроблено, треба правду сказати, дуже мало. Не вважаючи на те, що обслідування пам'яток старовини й народньої словесности зоставалося для українців майже що не єдиною сферою, де російський уряд не наклав свого „veto“, хоч і дивився на роботу і в сим напрямі досить підозріло, але робота йшла дуже поволі, переважно із за браку організації, а особливо—засобів.

Усі наші наукові товариства, музеї, архивні комісії, що на протязі останніх двох-трьох десятиліть повстали по різних містах України, ледве-ледве перебувалися *).

Певна річ, що при таких обставинах діло громадження пам'яток в інституціях суспільного характеру йшло дуже поволі, а сей повільний рух мав дуже кепські наслідки, бо що до старовини, то при невисокому культурному рівні загалу, при тій приспаній національній свідомості, яка панувала серед нас, кожна хвиля несла з собою нищення й каліченне пам'яток.

Таким чином, бувший уряд, а разом з ним і ті напівурядові інституції, що близьче стояли до життя, як міста та земства, за нечисленними винятками, дуже мало виявили

*) Доволі сказати, що певна сума річного утримання київського музею перші роки його існування була обмежена 1500 карб., що такий відомий археолог, як небіжчик В. Хвойка, що так багацько зробив для цього музею і взагалі для досліджування передісторичних пам'яток України, довгі роки мав на місяць 50 карб., на що й мусів жити, цілком віддаючись своїй улюбленій роботі. Подібних же прикладів можна навести цілу низку.

ініціативу й діяльність в сям напрямі. В таких випадках звичайно на сцену в сьому ділі виступала приватна ініціатива—меценатство та колекціонерство. Але як меценатство, так і колекціонерство обовязково звязані з присутністю капіталів, а всім відомо, які українці капіталісти. Правда, чимало було і є людей українського походження, що «вийшли в міліонери», чи достали в спадщину великі майна, але ми добре знаєм, які з них вийшли українці. А позаяк так ведеться, що кожен багатий чоловік повинен, хоч-не-хоч, тратити частину грошей чи то на благодійність—це для загалу багатіїв, чи то на меценатство—се для вибраних, то і наші прилучилися до загального звичаю і почали меценатувати і збирати, по більшости не маючи ані знання, ані смаку, а ще менш—щирої любові до мистецтва. Збирали, се-б то купували, усе, на що була мода—образи, меблі, срібло і т. п. переважно західньо-європейського, чи східнього походження, купували все, але тільки не українське, бо на се не було моди аж до останнього часу. Поребіраючи в пам'яті усіх, що за останні 30--40 років займалися збиранням української старовини, можу вказати тільки двох людей, що справді зробили діло і zostавили після себе для публічного ужитку цінні збірки. Обидва вони вже небіжчики, перший—В. Тарновській, дуже характерна людина, що сполучала в собі прикмети старого панства з любов'ю до України (всім відомий його музей, заповіщений чернігівському земству), другий—А. Поль, збірка якого стала основою сучасного катеринославського музею його імені. Решта наших меценатів збирала усе—тільки не українське. І тільки останніми роками, коли на українську мистецьку старовину, на зразки високої художньої вартости, утворені народом, було звернено увагу в пресі, коли одбулося кілька спеціальних виставок, присвя-

чених народньому мистецтву, а особливо коли наші українські музеї змогли показати цілі збірки, складені з добірних річей,—звернули на них увагу й меценати але й тут—почали збирати без системи, без плану.

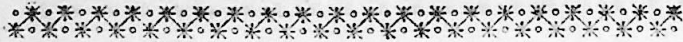
За останні роки в справі збирання української мистецької старовини виник ще один дуже активний елемент, се — «дрібний збірач». Почали збирати люде, що не маючи на се великих засобів, одні — кохалися в старому українському мистецтві і збирали цілком свідомо, де-котрі збирали за для „моди“ на українську старовину, а більшість—не складала спеціальних збірок, а замінювали в своїх помешканнях фабричну гидоту художньою старовиною.

Залежно від сього значно побільшився і попит на українську старовину, розвелосся багатько промисловців, що робили справжні облави на різні частини України, особливо там, де ще збереглася старовина, як напр., на Полтавщині та Чернігівщині і повизбирали звідтіль усе, що тільки було можливо. Наслідком було значне побільшення цін на речі, що ще збільшилися під час війни, так що, напр., нашим музеям, які обмежені більш ніж мізерними кредитами, майже стало неможливим набувати речі від перекупців,—те, що вдавалося дістати на місцях,—те і йшло, головним чином, на побільшення музейних збірок. Для музеїв—факт не дуже прийнятний, тим більш, музеї переважно, як кажуть, вели перед в сьому напрямі, були ініціаторами,—за ними вже йшли приватні збірачі. Але, з другого боку, таке поширення інтересу і любові до рідної старовини, взагалі до національного мистецтва, що ясно давало себе відчувати в настрою нашого суспільства перед війною, що не зменшилося і в час війни, а зараз, в час нашого відродження, повинно виявитись ще з більшою силою,—остільки важливим вчинком,

що попередній факт мусить одійти перед ним на бік—для того й існують музеї, що б будити замилювання до краси, до краси, близької нам по духу, по походженню. Єдине що може викликати тут де-які сумніви—се непевність в тому, що станеться з речами приватної власности? Факти свідчать що такі приватні збірки не завше забезпечені від нищення, від того, що вони часом вивозяться за кордон, розпродуються в роздріб. Проти сього нічого не вдієш. Але з другого боку є фактом і те, що найбільш цікаві речі, навіть і цілі збірки, нарешті достаються до публічних музеїв, стають громадською власністю. І коли справа наших музеїв стане на твердий ґрунт, коли ми будем певні, що те, що є наслідком нашої культури зостанеться у нас, нарешті, коли наша національна свідомість пошириться і в сьому напрямі, разом з загальним поширенням культури серед широких мас,—тоді будуть краще забезпечені й наші національні скарби.

Маючи надію, що останнє наше бажання буде переходити в життя і що той святий вогонь, що зветься національною свідомістю, розгоряючись великим полумнем, допоможе в значній мірі здійсненню культурних заходів, коротко переглянемо, що зосталося від нашої давнини, де сі рештки зберігаються, як краще поставити справу, яким шляхом, треба йти.

Одною з головних рис старого ладу був централізм. Наклав він свою руку і на пам'ятки старовини. Попереду усе, починаючи з Петра І-го, стягалося «по указам» до центру, потім був виданий спеціальний закон, по якому всі надійки як випадкові, так і ті, що походили з наукових розкопок, кім би вони і для якої б цілі не провадилися, повинні посилатись на розгляд бувш. імпер. археологічної комісії, і більш цінні речі, особливо зроблені з золота, та

срібла, там і залишалися, достаючись до збірок Ермітажу. Першорядні емальові вироби, що складають цілі поклажі князівської доби, незлічимі скарби з доби т. зв. скифської в тисячах зразків, що цілими купами наповнюють вітрини в темних залах Ермітажу,—усе це здобуто у нас на Україні, а що до річей князівської доби, то по більшості навіть в самому місті Києві. Таким чином, усе найкраще попадало до центру імперії а на долю місцевих музеїв зоставалися крихти, і тільки, що до Києва, завдяки заходам відомого збірача, вже небіжчика, Б. Ханенка, коштовні зборі якого, є надія, зостануться назавше у Києві, вдалося скласти дуже гарну збірку князівського золота. Розуміється, треба тепер подбати аби залишалось на місці, в краєвих музеях, все те, що дає українська земля. Можна сподіватися, що не все у неї забрано і досить буде ще роботи для наших дослідувачів, доставеться де-що і для наших музеїв.

Інакше стоїть справа з речами не так давніми, не добутими з землі, а забраними у наших предків—вільних козаків при скасуванні Січі, та при інших негодах. Маю тут на увазі наші національні клейноди-прапори, булави бунчуки, гармати і т. п., що череховуються в тому-ж Ермітажу, в артилерійському музеї, по різних петербургських церквах та в Москві в Оружейній палаті. Вже підіймалося питання про поворот отсіх річей на Україну. і от, треба знов його поставити і не тільки поставити, але і розв'язати—тепер саме влучний час.

Велике зібранне українських річей склада також т. з. «малоросійській» відділ етнографічного музею, що входить в склад петербурського музею ім. Олександра III. Дякуючи тому, що упорядкованнем сього відділу керували українці (Х. Вовк, М. Могилянський) і що на зборі і улаштуванні відділу не жалували коштів, сей відділ треба лічити, поки що, найкращим з існуючих етнографічних музеїв, бо знач-

по старішій, закладенний ще в 60-тих роках етнографічний відділ московського Румянцевського музею, що те-ж має українську збірку, не може похвалитись добірністю на колекції і взагалі поповнюється дуже слабо.

Перейдемо тепер на Україну. Ми вже згадували про В. Тарновського і його музей, що перейшов по заповіту до Чернігівського земства і зараз знаходиться в Чернігові. Це зібрання треба вважати першим по часу і в деяких частинах—першим по змісту. В. Тарновський був більш „аматор“, ніж знавець. Належучи сам до старого «великого» панства, він зібрав ті речі, що торкалися переважно верхів козацтва. Це була помилка, бо в ті часі, коли В. Тарновський почав збирати козацьку старовину, 40—50 років тому назад, ще наші села, козацькі оселі, старі панські дворища заховували силу цінних з побутового боку річей. Але треба бути вдячним і за те, що встиг зробити покійний збірач, який щиро віддавався своїй улюбленій думці—заховати й показати багатство й пишність життя булої козацької старшини. Тепер такого зібрання майже неможливо вже скласти—остільки стали рідкими речі, так їх мало взагалі позосталося. Тим більш прикро, що сучасний стан музею ім. В. Тарновського цілком не одповіда його науковій і історичній вартості. Прошло вже більш 15-ти років, як музей став власністю земства, і за цей час збірки його майже не збільшилися, бо те, що можна бачити тепер з нових добутків серед основних річей, цілком не одповіда характеру музею (напр. мамутячі кістки та зуби). Безладдя панує в розміщенню річей, не забезпечені речі від нищення, будинок тісний, нема керownika-спеціаліста. Це усе треба змінити. Найкраще було-б перевести такий цінний музей до нашої столиці—Київа, навіть покійний В. Тарновський хотів в цьому напрямі змінити свій заповіт—не встиг тільки

сього зробити. Коли се з формального боку неможливе (хоча в цій справі формальна сторона повинна підлягти потребам діла), то треба пошукати иншого шляху, що-б вивести музей з його сучасного—можна сказати—неможливого стану. Нагадую думку, що була виникла серед самого чернігівського громадянства. Діло в тому, що в невеличкому Чернігові, крім музею Тарновського, існує ще аж три музея: церковний, архивної комісії й міський. Два останні вже з'єднано до купи; треба було-б йти і далі в цьому напрямі: з'єднати в один усі чотири музеї, дати відповідне помешкання й спеціаліста—завідуючого. Тоді-б Чернігів мав-би один з найкращих історичних музеїв, бо і в музеях архивної комісії і міському, серед більшости мало цікавих річей, є поодинокі дуже цінні (як напр., надзвичайної вартості—й художньої, й історичної—портрет кінця ХУІІ віку п-ні Жоравко), і в музеї церковному—інтересна збірка, правда, порівнюючи з тим, що можна було-б зібрати по церквах,—не дуже численна.

Один з музеїв, що налічує вже чимало років існування це—музей Полтавського губерніяльного земства. Спочатку діло йшло тут дуже поволі і непевним шляхом, але вже років 10—12 як музей, дякуючи енергії й знанню справи завідуючого К. Мощенка, придбав риси справжнього українського музею з дуже цікавими систематизованими збірками, переважно по народньому мистецтву. Прилученне до музею земства церковного відділу, зріст археологічного відділу, на чолі якого став В. Щербаківський, числений природничий відділ, характеризуючий флору і фауну Полтавщини, усе це надає полтавському музеєві характер типового «областного музею», де можна познайомитись як з природою країни, так і з минулим і сучасним життям її

мешканців. Правда із-за браку коштів, робота тут не мала сили широко розвернутись, але цілком пройнята українською ідеєю, дала при такому стані гарні наслідки.

Велике й багате місто Харків не має до сього часу свого місцевого музею, крім обмеженого вузькою метою мійського музею: тільки тепер вже за часів революції, серед місцевих українців виникла думка закласти „Музей Слобідської України“, що мабуть незабаром і здійсниться. В Херсоні існує „Археологічний Музей“, але українських річей там небагато. Найдавніший на Україні Одеський Музей, поруч з гарною збіркою античних річей (переважно зразків кераміки—усе, більш коптовне, одпроваджувалося до Петербургу) має тільки невеличкий український відділ, що вже років 25, як не більш, не набув ані одної нової речі.

Краще стоїть справа на Волині та на Поділлі. В Житомиру, дякуючи заходам „Товариства дослідувачів Волині“ місцевий Музей за останні роки почав організуватись по плану «областного» музею і вже встиг придбати чимало інтересного. Давно заснований тут церковний музей, набравши в перші роки багато цінних річей, потім став на місці; застиг також і «Городецький Музей бар. Штейнгеля». І тут, як це ми вже казали відносно до Чернігівщини, найкраще було-б злучити усі три музеї до купи. Був ще невеличкий музей в Луцьку—невідомо, що з ним сталося; були заходи закласти музей під «истинно-руським» прапором в Острозі—здається, так вони і zostалися тільки заходами. На Поділлі, в Кам'янці, при близькій участі відомого знавця краю о. Є. Сідинського, існує невеличкий церковно-історичний музей, цілком український. Заходи Подільського земства поставити в Кам'янці музейне діло ширше поки-що не довели до skutku, як здається, із за

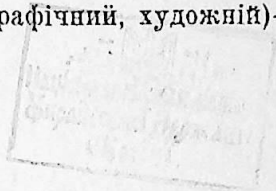
браку людей. На Холмщині, у Холмі, існував до війни церковний музей, а позаяк він складався з річей місцевих і, цим самим, мало цікавих для панів русифікаторів, що були обсіли Холмщину, то і музей, який мав дуже цінні місцеві пам'ятки, був в стані занепаду. Наш обов'язок, після війни, звернути найпильнішу увагу на сю частину України, домогти місцевим свідомим силам зброєю культури в їх боротьбі на два фронти. Є ще музей в Катеринодарі для Кубанщини. Заміри при заснованню цього музею були дуже добрі, але відсутність планової роботи і мала знайомість з музейним ділом у керівників музею не дали, та і не могли дати, користних наслідків.

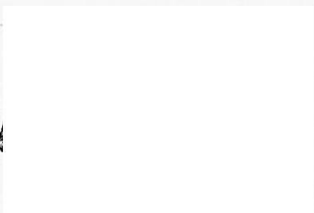
Цей коротенький огляд свідчить про те, що там, де були люде з спеціальною підготовкою, свідомі українці, чи люде, які прихильно ставилися до українства, там справа охорони наших національних скарбів, справа їх збирання і громадження йшла добре; де не було цього, там діло йшло мляво, хоч саме життя, самий розвиток культури і вимагав утворення таких місць охорони, якими стають різних типів музеї.

Для того, що-б допомогти справі як сій, так і взагалі справі наукового обслідування й охорони наших пам'яток, висувається питання про заснованне українського археологічного інституту, з широкою програмою, з особливою увагою на різні галузі українського мистецтва. А новий український уряд і обрані на демократичних підставах мійські й краєві самоврядування, ми певні, поставляться значно ширше до сієї справи, ніж се було за старого ладу.

Як ми згадували, крім громадських збірок-музеїв, чи-мало цінних річей з української старовини заховаться в приватніх збірках, як мішаних (Ханенків, Янковської,

зазначити, що працювати приходилося при дуже несприятливих обставинах. Тепер на черзі повести діло на нових, широких підставах—зробити з цього музею справжній національний музей цілої України, навіть більш-кілька національних музеїв (історичний, етнографічний, художній)—як це слід для столичного міста.

Книжки Видавництва „ШЛЯХ“:

1. *Хведір Коломийченко*. Економика й Україна . . . ц. 15 к.
2. *Хведір Коломийченко*. Революція й життябудівництво України . . . 25 к.
3. *О. Алієнко*. Вільний театр . . . 15 к.
4. *Катюль Мандес*. Поезії в прозі. З франц. переклав *Микола Вороний* . . . 40 к.
5. *Інат Хоткевич*. Авірон. Біблійна повість . . . 1 р. 80 к.
6. *О. Алієнко*. Революція духа (думки з приводу реформи церкви) . . . 25 к.
7. *В. Пичета*. Прилученне України до Москви в московській історичній літературі . . . 35 к.
8. *Б. Темпайер*. Поезії в прозі, пер. *А. Цаєлюк* . . . 65 к.
9. *А. Шніцлер*. „Зелена папуга“, мал. на 1 дію, перек. *М. Вороний* . . . 1 р.—
10. *М. Рилський*—На Узліссі, іділія . . . 40 к.
11. *Йосип Зорянчук*. Утічка.
12. *М. Білякеський*. Наші національні скарби.
13. *Гі де-Морасан*. Чабанський сніг. Переклав проф. *Є. Тимченко*.
14. *О. Святотор*. Революція, поема з п'яти літер.
15. *В. Самійленко*. Дбаймо про фонетичну красу мови.

Приймається передплата на 1918 р. на журнал

„ШЛЯХ“

ОРГАН НЕЗАЛЕЖНОЇ ДУМИ

місящаник літератури, мистецтва та громадського життя.

Участь беруть кращі українські письменники.

Передплата—в конторі редакції: Київ, Маріїнськo Благовіщенська, 123. п. 20, Тел. 50-59. Вартість: річно—20 карб., $\frac{1}{2}$ р.—10 карб., $\frac{1}{4}$ р.—5 карб.

Редактор-видавець *Хведір Коломийченко*.

